



ANDT-förebyggande aktiviteter i kommunerna 2011–2016

Regeringens nationella ANDT-strategi för perioden 2016–2020 är en förnyad men fortsatt samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken. Kommunerna är huvudsaklig utförare av det ANDT-förebyggande arbetet där tillsyn ingår som en del. I det här faktabladet presenterar vi kommunernas ANDT-förebyggande arbete i Sverige under perioden 2011–2016.

Insatser för att påverka risk- och skyddsfaktorer för ANDT-bruk

Det finns både risk- och skyddsfaktorer för ANDT-bruk, och inom preventionområdet försöker man påverka dessa faktorer så att de bidrar till en positiv hälsoutveckling. Insatserna kan vara universella men också inriktade mot grupper och individer.

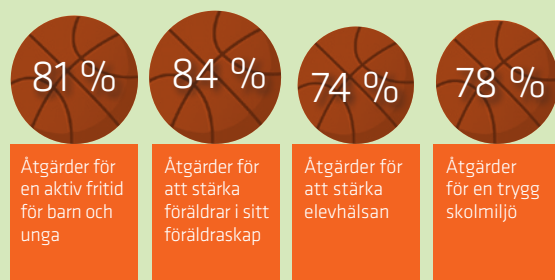
De flesta kommuner genomförde 2016 någon universell och hälsofrämjande insats som syftade till att påverka risk- och skyddsfaktorer för ANDT-bruk. ANDT-strategin betonar skolans roll i det förebyggande arbetet och även vikten av att fånga upp barn och unga på de arenor som finns. Det gäller såväl för insatser på universell nivå som att vid behov kunna slussa barn och unga vidare till grupp- eller individinriktade insatser. Insatser för en trygg skolmiljö förekom i knappt 80 procent av kommunerna och åtgärder för att stärka elevhälsan i något färre.

SAMMANFATTNING

- Det finns inget sammantaget mönster i utvecklingen för de 24 ANDT-förebyggande aktiviteterna som vi kan följa upp under perioden 2011–2016.
- Några aktiviteter utmärker sig genom att färre kommuner genomförde dem i slutet av perioden. Bland dessa fanns strukturerade föräldraprogram om alkohol/droger i skolan, åtgärder mot langning av tobaksvaror till ungdomar samt Kronobergsmodellen. Andelen kommuner som rapporterade dessa aktiviteter gick från en majoritet under 2011 till en minoritet 2016.
- Andelen kommuner som arbetade med tobaks- respektive dopningsförebyggande åtgärder samt insatser som bygger på samverkan för tidig upptäckt av narkotika- bruk ökade under perioden.
- Andelen kommuner som genomförde tillsynsbesök och kontrollköp ökade under perioden.
- Tillsyn av rökförbudet på skolgårdar ökade varje år, men tillsynsbesöken ligger fortfarande på låga nivåer i förhållande till antal skolor.
- Tillsynsbesöken av serveringstillstånd varierade över perioden, med en viss ökning 2011–2013 följt av en minskning de följande tre åren. Den största minskningen kan noteras för tillsynsbesök nattetid.

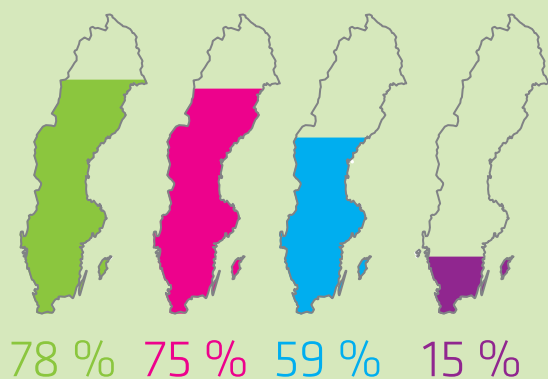
Universell prevention riktar sig till en population som helhet, det kan handla om lagstiftning som påverkar alla i ett land eller en metod som genomförs och riktar sig till alla i en skola.

Andel kommuner med universella åtgärder för att stärka skyddsfaktorer och minska riskfaktorer för ANDT-bruk 2016



Flertalet kommuner genomförde 2016 riktade insatser för grupper som är sårbara för ANDT-bruk eller -problem, som elever med problematisk frånvaro eller svårigheter i skolan och ensamkommande flyktingbarn. Avseende insatser på grupp-nivå kan vi över tid följa strukturerade program för riskutsatta förskolebarn och gruppverksamhet för barn till personer med missbruks- eller beroendeproblematik. Andelen kommuner som genomförde dessa insatser minskade 2011–2016.

Andel kommuner med riktade insatser för olika grupper som är sårbara för ANDT-bruk eller -problem 2016



- Insatser för elever med problematisk frånvaro i skolan
- Insatser för ensamkommande flyktingbarn
- Gruppverksamhet för barn till personer med missbruks- eller beroendeproblem
- Strukturerade program för riskutsatta förskolebarn, med för programmet utbildade handledare

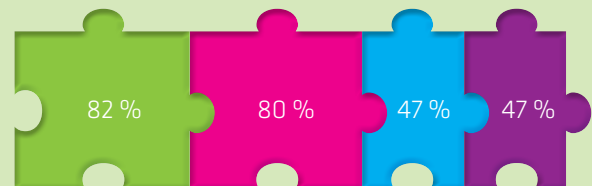
Universella insatser på samhällsnivå kan antas påverka fler riskutsatta än insatser på grupp- och individnivå. För att inte osynliggöra vissa utsatta grupper betonar ANDT-strategin att det är viktigt att universella insatser kombineras med insatser riktade till grupper och individer som har en förhöjd risk för problem.

LÄNSRAPPORTENS UNDERSÖKNING

Innehållet i faktabladet baseras på ett urval av data som Folkhälsomyndigheten varje år samlar in i en webbaserad undersökning, kallad Länsrapportens undersökning. Undersökningen är ett verktyg för att följa upp hur den nationella politiken inom ANDT-området, inklusive tillsynsarbetet, genomförs på regional och lokal nivå. Frågorna besvaras av personer som arbetar i den kommunala förvaltningen och på länsstyrelser. Mer om Länsrapportens undersökning redovisas i en metodrapport. Denna går att läsa på Folkhälsomyndighetens hemsida.

Flertalet kommuner hade insatser som bygger på samverkan mellan polis, öppenvård, socialtjänst och föräldrar, i syfte att tidigt upptäcka narkotikabruk bland unga eller unga vuxna. Andelen kommuner som arbetade med insatser av det här slaget ökade mellan 2011 och 2016. Detta kan vara ett uttryck för regeringens fokus på samverkan mellan ANDT- och brottsförebyggande arbete i de nationella ANDT-strategierna sedan 2011.

Andel kommuner med insatser för tidig upptäckt 2016



- Kommunen har en rutin för orosanmälan vilken inkluderar uppföljning och återkoppling
- Insatser som bygger på samverkan (polis, öppenvård, socialtjänst och föräldrar) kopplade till tidig upptäckt av narkotikaanvändning bland unga/unga vuxna
- Insatser som bygger på samverkan (polis, öppenvård, socialtjänst) kopplade till tidig upptäckt av riskbruk av alkohol eller narkotika med trafiken som arena
- Utbildning av kommunal personal som möter barn och ungdomar, kopplat till tidig upptäckt

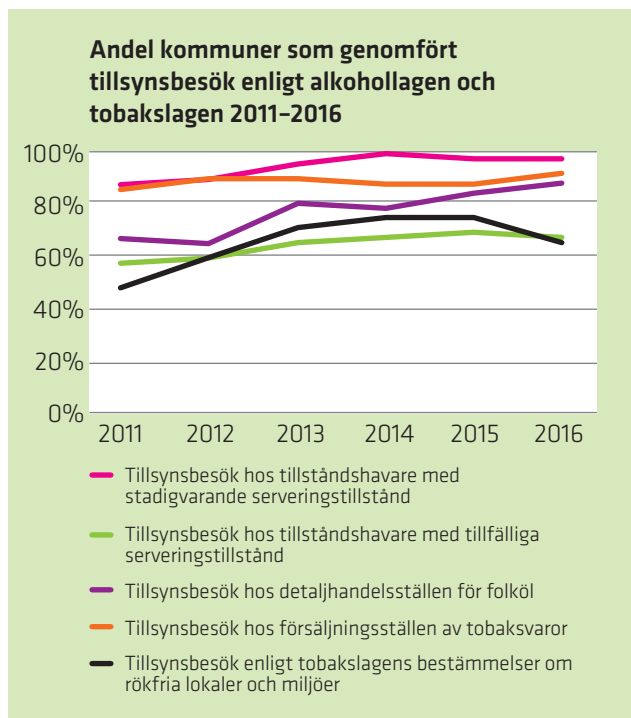
Insatser med fokus på ANDT

Skolans och föräldrarnas roll i det förebyggande arbetet är en fortsatt viktig del i ANDT-strategin. I Länsrapportens undersökning efterfrågades om kommunerna arbetade med någon av sju olika ANDT-förebyggande aktiviteter för elever eller föräldrar. Andelen kommuner som arbetade med aktiviteter inriktade på att förebygga tobaksanvändning hos skolelever ökade mellan 2011 och 2016. Däremot minskade andelen kommuner som uppgav att de arbetade med strukturerade föräldraprogram i grundskolan om alkohol/droger.

Metoder som många kommuner uppger att de använder är Kronobergsmodellen, SMADIT (samverkan mot alkohol och droger i trafiken) och 100 % ren hårdträning. Andelen kommuner som använde Kronobergsmodellen, en insats som syftar till att begränsa ungdomars alkoholdrickande, minskade från 77 procent 2011 till 43 procent 2016. Däremot uppgav ungefär 60 procent av kommunerna att de arbetade med åtgärder mot langning av alkohol till ungdomar under 2016. En minskande andel kommuner arbetade med åtgärder kring trafiknykterhet och även specifikt med metoden SMADIT. Andelen kommuner som genomförde dopningsförebyggande åtgärder, inklusive metoden 100 % ren hårdträning, ökade däremot mellan 2011 och 2016.

Tillsynsaktiviteter i kommunerna 2011–2016

Under perioden ökade antalet kommuner som uppger att de gör tillsynsbesök enligt alkohollagen och tobakslagen.

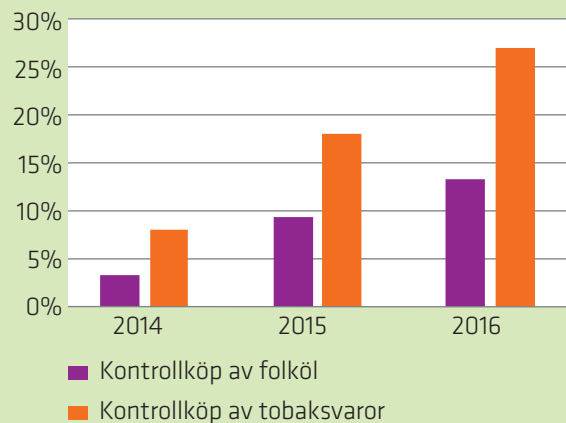


Tillsyn och kontrollköp i detaljhandeln

Ålderskontroller på försäljningsställen fungerar inte fullt ut och ungdomar under 18 år kan fortfarande köpa tobak i detaljhandeln. Enligt CAN:s årliga rapportering *Skolelevers drogvvanor* från 2016, köpte 29 procent av de flickor och pojkar i årskurs 9 som röker själva cigaretterna i butik. Enligt rapporteringen har tillgängligheten i butik för ungdomar under 18 år varit relativt oförändrad de sista åren.

Kontrollköp är en metod för att förbättra rutinerna för ålderskontroll i handeln. År 2014 fick kontrollköp lagstöd och därefter har andelen kommuner som använder metoden ökat, men fortfarande är det relativt få kommuner som genomför kontrollköp.

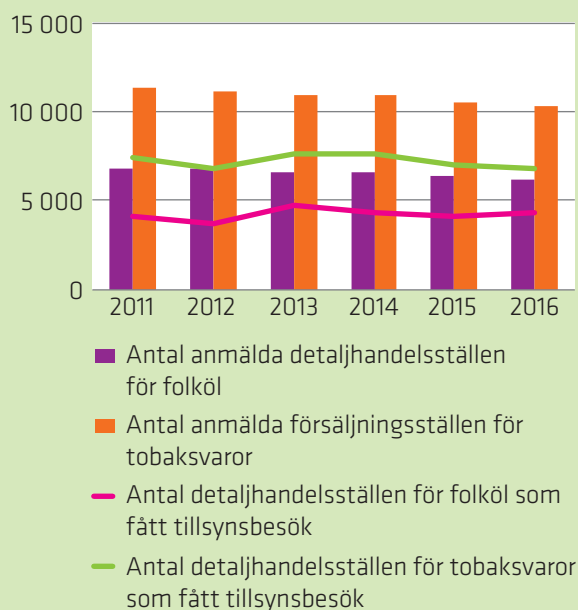
Andel kommuner som genomförde kontrollköp av folköl respektive tobaksvaror 2014–2016



När det gäller detaljhandeln med folköl var tillsynsaktiviteterna relativt konstanta under 2011–2016 med en liten ökning av de totala tillsynsinsatserna när kontrollköp inkluderas.

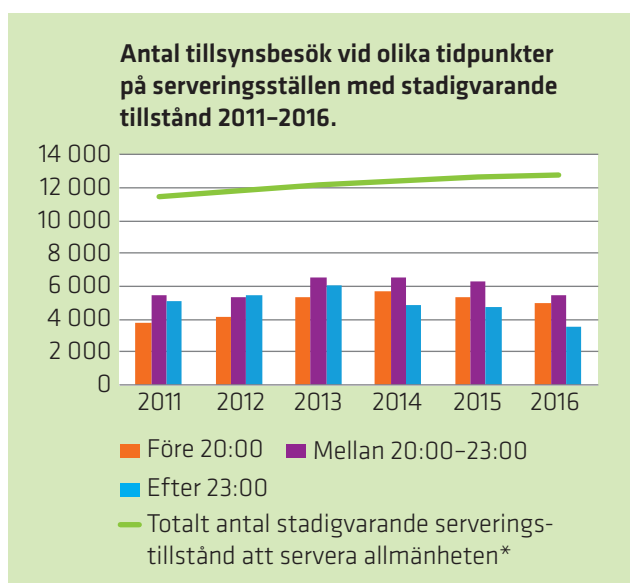
Det har inte skett några stora förändringar i antalet detaljhandelsställen för tobaksvaror som fått tillsynsbesök. Ungefär två tredjedelar av försäljningsställena fick minst ett besök varje år. Kommunerna genomför också uppföljande tillsynsbesök, och 2011–2016 var det 8–13 procent av försäljningsställena som fick sådana besök. Tillsynsaktiviteterna i detaljhandeln för tobaksvaror ökade totalt sett något under de senaste åren om man också inkluderar kontrollköpen. Antalet försäljningsställen för tobaksvaror minskade dessutom under perioden, vilket i sig minskar tillgängligheten.

Antal tillsynsbesök i detaljhandel 2011–2016



Tillsyn över serveringstillstånd

Länsrapportens undersökning visar en variation i antalet tillsynsbesök på serveringsställen med stadigvarande serveringstillstånd till allmänheten och serveringstillstånd till slutna sällskap. Antalet besök ökade 2011–2013 men minskade därefter successivt. Tillsynsbesöken nattetid minskade mest, vilket är problematiskt eftersom risken för överservering, hög berusningsgrad och krogrelaterat våld ökar nattetid.

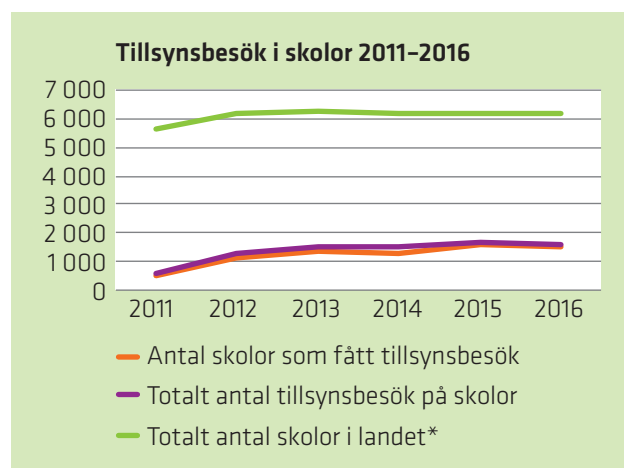


* Källa: Tillståndsregistret, Folkhälsomyndigheten

En metod som många kommuner uppger att de använder är Ansvarsfull alkoholservice, en metod för att minska krogrelaterat våld. Metoden består av tre komponenter: utbildning av krogpersonal, samverkan mellan myndigheter och bransch samt strukturerad tillsyn. Totalt 208 kommuner uppger 2016 att de använde metoden helt eller delvis. Flera av kommunerna använde inte alla tre komponenterna och det var särskilt samverkan som minskade under perioden 2011–2016. År 2016 var det bara 81 kommuner som samverkade med krogbranschen.

Rökning på skolgårdar

Rökning på skolgårdar är förbjudet sedan 1994. År 2016 gjorde ungefär hälften av kommunerna tillsynsbesök på skolor med anledning av rökförbudet på skolgårdar. Antalet tillsynsbesök ökade 2011–2016, men från ganska låga nivåer i förhållande till antalet skolor. År 2016 besökte kommunerna totalt 1 508 grund- och gymnasieskolor, vilket motsvarar drygt 24 procent av skolorna i landet.



* Källa: Skolverket

Av den hälft av landets kommuner som gjorde tillsynsbesök avseende rökförbudet på skolgårdar 2016, uppgav 71 kommuner att skolorna inte alltid rättade till fel och överträdelse frivilligt. Av dessa 71 var det 9 kommuner som använde administrativa sanktioner, det vill säga fattade beslut om åtgärder som drabbar verksamhetsutövaren negativt, till exempel ekonomiskt, om inte bristen rättas till.

ANVÄND RESULTATEN FÖR UPPFÖLJNING OCH PLANERING I VERKSAMHETEN

Data från Länsrapportens undersökning publiceras i statistikverktyget Indikatorlabbet, som finns i Folkhälsomyndighetens ANDT-uppföljningssystem <http://www.andtuppfoljning.se/indikatorlabbet/>. Där kan kommunala tillsynshandläggare, ANDT-samordnare och andra intresserade hämta de kommunala data som Folkhälsomyndigheten samlat in genom Länsrapportens undersökningar. Data som samlats in för verksamhetsåret 2017 publiceras i databasen under 2018. Indikatorlabbet tillgängliggör även statistik om ANDT-bruk och skador.



Folkhälsomyndigheten